

Een kwestie van geluk

Duurzame ontwikkeling is vaak een afweging tussen behoeftebevrediging op korte termijn en het streven naar geluk voor de lange termijn. Hoe kunnen we in de afweging omgaan met de geluksfactor ondergrond? Dit artikel pleit voor samenwerking en regie. Maar ook voor het nemen van verantwoordelijkheid voor bewust afgewogen en duurzaam opdracht geven.

Door Roelof Westerhof, Justine Oomes en Mark in 't Veld

Over de auteurs:

dr. ir. R. Westerhof is adviseur bij Royal Haskoning
mw. drs. J.L.M. Oomes is adjunct secretaris bij de TCB
ir. M. in 't Veld is adviseur Milieu en ruimtelijke ontwikkeling bij Tauw

DUURZAAMHEID IS EEN BELEIDSWOORD VOOR GELUK

Ieder mens streeft naar geluk. Daarbij zoeken we naar de balans tussen bevrediging op korte termijn en het vermogen om behoeftes te blijven bevredigen op de lange termijn. Geluk is de combinatie van je huidige toestand optimaliseren en de vaardigheid om behoeftes te blijven bevredigen. Het streven naar geluk heeft veel gemeen met het streven naar duurzaamheid. De uitdaging voor een duurzame samenleving is om gelukkig te zijn in het 'hier en nu' en de kans op geluk voor mensen 'elders en later' te vergroten. Duurzaamheid is een beleidswoord voor geluk.

GELUKSFACTOR ONDERGROND

De ondergrond is een geluksfactor van belang. Beleidsmakers staan steeds vaker voor de vraag: wat is een rechtvaardige verdeling van de ondergrondse ruimte en het grondwater in dit gebied? Daarbij wegen ze belangen van huidige gebruikers tegen belangen van nieuwe gebruikers. Ook speelt de vraag: welke toekomstige vormen van gebruik moeten mogelijk blijven?

INGREDIËNTEN VAN EEN AFWEGING OVER GEBRUIK VAN DE ONDERGROND

Royal Haskoning heeft in opdracht van de TCB een analyse gemaakt van belangrijke vormen van gebruik van de ondergrond. Deze analyse leverde een aantal ingrediënten voor een afwegingskader op. We lichten er hier enkele uit.

NATIONALE EN REGIONALE BELANGEN IN EEN LOKALE AFWEGING

Nut en effecten van gebruik van de ondergrond kunnen op verschillende schaalniveaus spelen. De discussie over de geplande opslag van CO₂ in Barendrecht illustreert dit. Opslag van CO₂ draagt bij aan het halen van nationale beleidsdoelen voor de vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. De lokale bevolking is bang voor grondverzakkingen, dalende huizenprijzen en lekkages. Het nut is landelijk, mogelijke effecten en risico's zijn lokaal. De toepassing van warmte koude opslag (WKO) is juist nuttig op lokaal niveau. Provincies, drinkwaterbedrijven en grondwaterafhankelijke industrie wijzen op mogelijke risico's van groot-schalige toepassing voor het regionale grondwatersysteem. Nut is lokaal, mogelijke effecten en risico's zijn regionaal.

Nut en gevolgen van gebruik van de ondergrond kunnen dus op verschillende bestuurlijke schalen optreden. Samenwerking is dus nodig om alle belangen in beeld te brengen én om ze een goede plek te geven in de afweging. Samenwerking is ook nodig omdat sommige vormen van gebruik goed te combineren zijn, als daarmee bij ontwerp en beheer rekening is gehouden. Dit vereist een vorm van regie door de overheid die vergelijkbaar is met de regie over het gebruik van de bovengrondse ruimte (figuur 1).

HET VERSCHIL TUSSEN LANDELIJK EN STEDELIJK GEBIED

De bodem levert in het landelijk gebied een aantal belangrijke ecosysteemdiensten die een cruciale rol spelen voor landbouw, natuurbeheer en waterwinning. De voornaamste dienst van de bodem in de stad is het dragen van gebouwen en infrastructuur. In toenemende mate maken we in de stad gebruik van ondergronds bouwen en WKO. De versteende stad maakt vaak gebruik van technische oplossingen om de afwezigheid van ecosysteemdiensten op te vangen. Riolen reguleren de afvoer van water en plantenbakken fungeren als leefomgeving voor wortels in gebieden met veel kabels en leidingen. De belangen van gebruikers van de ondergrond in de stad verschillen dus van de belangen van gebruikers van de ondergrond in het landelijk gebied. Als intensief gebruik van de ondergrondse ruimte bijdraagt aan

Gebruik van de ondergrond raakt aan belangen op zowel korte termijn als op langere termijn en op verschillende bestuurlijke niveaus. Samenwerking is nodig voor een goede afweging

het verbeteren van de bovengrondse leefomgevingskwaliteit, pleiten wij ervoor dat in de stad belangrijker te vinden dan het herstellen van aangetaste ecosysteemdiensten. Maar dan moeten de ecosysteemdiensten in het landelijk gebied zwaar wegen. Naast het nut van ecosysteemdiensten voor bestaande gebruikers gaat het ook om de toekomstwaarde van ecosysteemdiensten.

DE TRANSFORMATIE VAN LANDELIJK NAAR STEDELIJK GEBIED

De zorgplicht van de Wet bodembescherming betekent dat er voldoende ruimte moet blijven voor belangrijke ecosysteemdiensten van de ondergrond. Voorbeelden zijn de levering van warmte door geothermie, diensten die samenhangen met bodemleven (landbouw en natuur) en de zuivering van regenwater door de ondergrond (drink- en proceswater). Bij de bebouwing van landelijk gebied of grootschalige herstructurering van bestaand stedelijk gebied moeten ecosysteemdiensten volop aandacht krijgen. Het is de taak van de gezamenlijke overheden om dat te garanderen.

FACT SHEETS

Het rapport 'Gebruik van de ondergrond, ingrediënten voor een afweging' bevat fact sheets met informatie over de wisselwerking tussen de ondergrond en verschillende vormen van ruimtegebruik. De fact sheets geven een eerste indruk van de maatschappelijke voordelen van gebruik van de ondergrond en mogelijke effecten en risico's.

HULPMIDDEL BIJ ONDERGRONDS AFWEGEN

De beschikbaarheid van kennis over de kansen en gevolgen van het gebruik van de ondergrond is cruciaal voor een goede afweging. Om de beschikbare kennis beter te ontsluiten is door Tauw in opdracht van het ministerie VROM de Redeneerlijn voor de Ondergrond opgesteld. De redeneerlijn is niet alleen bedoeld voor bodemmedewerkers maar helpt ook om de ondergrond begrijpelijk te maken voor niet-bodemmedewerkers.

BEWUST OMGAAN MET DE ONDERGROND BIJ AFWEGINGEN

De verschillende situaties vragen om een verschillende benadering. Bij de beoordeling van een initiatief voor bijvoorbeeld ondergronds bouwen of warmte koude opslag is kennis gewenst over de consequenties van de activiteit voor de bodemfuncties. Een bodemvisie vraagt om de omgekeerde aanpak, redenerend vanuit de bodemfuncties bepaal je welke activiteiten wel of niet toelaatbaar zijn in bepaalde gebieden. De Redeneerlijn is bruikbaar voor beide aanvliegroutes. In het hoofdrapport is zowel vanuit de belangrijkste ondergrondse activiteiten als vanuit de bodemfuncties een algemeen overzicht gegeven van de mogelijke effecten, kansen en risico's. Het bewust omgaan met de ondergrond bij afwegingen vraagt dat minimaal deze aspecten worden afgevoerd.

KENNISONTSLUITING VIA DE MILIEUPROBLEEM EFFECTKETEN

De bijlage van de redeneerlijn ontsluit de kennis op een meer specialistisch niveau. De kennisontsluiting is gebaseerd op de milieuprobleemeffectketen (Bouwer en Leroy, 1995).

Een activiteit, zoals de bouw van een tunnel leidt tot de ingreep: ontgraving. Deze ingreep leidt daaropvolgend tot een effect in de ondergrond, bijvoorbeeld een hydrologische toestandsverandering. Dit effect kan vervolgens consequenties hebben voor de bodemfuncties. Een hydrologische toestandsverandering kan nadelige gevolgen hebben voor de voedselproductie in een gebied maar kan ook kansen bieden in het kader van peilbeheer.

Deze effectketen is vertaald naar drie tabellen:

· Tabel 1: activiteiten in de ondergrond vertaald naar ingrepen geeft inzicht in de ingrepen in de ondergrond die nodig zijn voor bodemenergie, ondergronds bouwen, ondergrondse infrastructuur, winning delfstoffen, opslag in de ondergrond, en winning van grondwater.

FIGUUR 1: REGIE VERDIEPTE RUIMTELIJKE ORDENING

- Tabel 2: de effecten van ingrepen in de bodem geeft inzicht in de effecten van ingrepen in de ondergrond. De mate van effect is bepaald op basis van twee indicatoren, namelijk het schaalniveau van de toestandsverandering en het regeneratievermogen van de bodem
- Tabel 3: consequenties van effecten voor bodemfuncties. Hierbij is aangesloten op de indeling van de EU Bodemstrategie. Consequenties kunnen positief of negatief zijn.

ANDERS OPDRACHT GEVEN

Een van de beloften van duurzaam gebruik van de ondergrond, is de bijdrage aan de kwaliteit van het gebied op lange termijn. Beheer van kabels en leidingen wordt gemakkelijker en gezamenlijk aanleggen van WKO installaties vergroot het rendement van gebruik van de ondergrond. Goede inpassing van ecosysteemdiensten in ontwikkelingen garandeert voldoende voedsel, natuur en water in de toekomst.

Om deze baten voor beheerders en gebruikers te incasseren zijn investeringen door de ontwikkelaar nodig. Hier wringt 'm de schoen: de kosten lopen voor de baten uit en baten worden niet altijd geïncasseerd door de partij die de kosten moet maken. Misschien moeten wij bij activiteiten in de ondergrond ook meer gaan denken vanuit contractvormen die ontwikkeling en onderhoud combineren (zie tekstblok).

Het moet mogelijk zijn om ambities over duurzaam gebruik van de ondergrond te vertalen naar innovatieve vormen van aanbesteding. En dat is niet alleen een kwestie van geluk maar vooral van de wil tot samenwerken en het bewust afwegen van belangen.

Ontwikkeling en beheer combineren

'Nu is het vaak zo dat de ontwikkelaar zo goedkoop mogelijk wil bouwen, de belegger kijkt alleen maar naar de locatie en wil een zo hoog mogelijke huur kunnen vragen en de eindgebruiker betaalt alle kosten', aldus Rau. Als je een ontwikkelaar verplicht dertig jaar eigenaar en beheerder te blijven van een pand dat hij bouwt, gaat hij heel anders naar de investering kijken, weet hij. 'Dan gaat hij opeens wel nadenken over de vraag of het nou beter is om plinten van tien of vijf centimeter hoogte te nemen tegen de kou'. Citaat van Thomas Rau in De Volkskrant van 30 augustus 2008